УДК 502.33

Новак У. П., к.е.н., Мандрик В. О., к.е.н. (Національний лісотехнічний університет України, м. Львів)

ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

Наведені основні напрями інвестиційної політики, які мають важливе значення для економічного зростання і збереження природно-ресурсного потенціалу України. Розглянуті діючі в розвинених країнах механізми залучення інвестицій в охорону навколишнього середовища.

Приведены основные направления инвестиционной политики, имеющие важное значение для экономического роста и сохранения природного ресурсного потенциала Украины. Рассмотрены действующие в развитых странах механизмы привлечения инвестиций в охрану окружающей среды.

The basic directions of investment policy, which have an important value for the economy growing and maintenance of naturally resource potential of Ukraine, are resulted. The mechanisms of bringing in of investments in the guard of environment in the developed countries are considered.

Інвестиційна політика традиційно є складовою частиною загальної економічної політики будь-якої держави, у т.ч. й України. Інвестиційна політика в Україні розвивається під впливом тенденцій розвитку світової економічної системи, а також під впливом таких чинників податкова система, система кредитування, розвиток банківської системи, стабільність національної валюти, наявність валютних резервів тощо. Перераховані вище чинники здебільшого визначають можливі обсяги інвестицій, зокрема у природоохоронні заходи.

Загострення екологічної кризи в державі вносить певні корективи в інвестиційну політику. Виникла потреба в інвестуванні спеціальних ресурсозберігаючих і природоохоронних програм і проектів, які забезпечать покращення екологічної ситуації, проведення переоцінки інвестиційних проектів у частині їх впливу на екологічну ситуацію, здійснення перерозподілу інвестицій, які спрямовуються на розроблення і реалізацію цих проектів, враховуючи включення в їх зміст спеціальних розділів з охорони навколишнього природного середовища. Пріоритетного значення почали набувати інвестиційні проекти і програми, які забезпечують отримання екологічно чистої продукції, формують виробничі цикли, пов’язані з екологізацією виробництва.

Проблеми інвестування у природоохоронну сферу були і залишаються одними з центральних в еколого-економічній науці, теоретичні і практичні аспекти якої в останній час активно обговорюються в науковій літературі. Вагомий внесок у цьому науковому напрямі зробили зарубіжні науковці: Р. Акимова, С. Бобилев, Е. Гирусов, Р. Голуб, К. Гофман, Д. Медоуз, а також вітчизняні: Р.М. Горбач, Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, О.Л. Кашенко, М.М. Паламарчук, І.М. Синякевич, М.А. Хвесик тощо. Особливий внесок у дослідження проблем, пов'язаних з екологічними (природоохоронними) інвестиціями, зробила Одеська еколого-економічна школа, зокрема, такі вчені, як Н.Н. Андреєва, Б.В. Буркинський, Т.П. Галушкіна, В.Н. Степанов, В.Г. Ковальов, С.К. Харічков.

Не дивлячись на очевидні досягнення у вивченні проблем, пов'язаних з інвестуванням у природоохоронну сферу, залишаються актуальними питання інвестиційної політики у контексті сучасних еколого-економічних реформ в Україні, розгляд яких і є метою статті.

Не можна не погодитись з вітчизняними вченими [6, С. 46], що при визначенні перспективних напрямів інвестиційної політики, які мають важливе значення для економічного зростання і збереження природно-ресурсного потенціалу країни слід:

- сконцентрувати інвестиції у галузі, сфери діяльності, від яких можна очікувати максимального результату, найбільш ефективних зі швидкою і значною віддачею, яка поєднує економічну і екологічну складові;
- здійснювати інвестування у високотехнологічні, інноваційні, ресурсоощадні проекти;
- здійснювати державну підтримку інвестицій в галузі, які позитивно впливають на природно-ресурсний потенціал і навколишнє природне середове, займаються природоохоронною діяльністю і відтворенням природних ресурсів;
- стимулювати приватні інвестиції у екологозбалансовані галузі економіки;
- поліпшувати інвестиційний клімат, державні гарантії, систему пільг для інвестування, яке спрямоване на відновлення якості і оздоровлення навколишнього природного середовища, підвищення ступеня екологічної рівноваги, різноманіття і продуктивність екосистем тощо;
- залучати іноземні інвестиції в інвестиційні проекти, які задовольняють екологічним вимогам, зберігають і відтворюють природно-ресурсний потенціал;
- враховувати тенденції світового розвитку при визначенні і виборі пріоритетних напрямів інвестиційної політики, оскільки нинішній етап розвитку світової економіки пов'язаний зі структурними змінами в економіці постіндустріальних країн.

Крім цього, на наш погляд, необхідно проаналізувати діючі в розвине-

них країнах і країнах СНД механізми залучення інвестицій в охорону навколишнього середовища. Так, першими стали розвивати "зелену економіку" країни з розвиненою економікою, такі як США, Великобританія, Китай і Японія. У США вже на початку 90-х років минулого століття у цьому секторі було зайнято близько 1 млн осіб. У країнах Євросоюзу виробництвом природоохоронного устаткування й наданням консультаційних послуг займаються 1,2-1,5 млн осіб. Річний обсяг виробництва в екосекторі, за орієнтовними оцінками, становить понад 200 млрд дол. США, з них 85% припадає на розвинуті країни. У цьому секторі ринку домінують 70 великих компаній. Впродовж 90-х років найвищі темпи зростання виробництва і продажів характерні для устаткування з перероблення відходів і ґрунтовідновлюючої техніки [10].

Здебільшого інвестиції розвинених країн спрямовані на створення нових технологій, використання поновлюваних джерел енергії, які могли б замінити в майбутньому вичерпані джерела енергії. Так, у Європі у 2009 р. 60 % нових енергетичних потужностей було створено за рахунок поновлюваних джерел (найпопулярнішим новим енергоносієм став вітер). У США цей показник перевищив 50 %. Значних успіхів в освоєнні альтернативних джерел енергії досяг і Китай. Рівень приватних і державних інвестицій у цю сферу збільшився у 2009 р. на 53 %. Загалом, у Китаї цей показник є самим високим в світі. За даними експертів ООН, число країн, як слідують новим тенденціям, зросло за останні декілька років удвічі. У 2005 р. держав, які підтримують розвиток екологічно чистої енергетики, було 55, а на сьогодні їх вже понад 100 [2].

Очевидно, що деякі країни зараз розглядають екологічні інвестиції в інфраструктуру, системи енергопостачання і екосистеми як якнайкращий засіб відновлення економіки. Інші країни можуть сумніватися в потенційних вигодах інвестування в різні екологічні програми, але ЮНЕП проводить широку просвітницьку діяльність у цьому напрямі.

Визначаючи перспективні напрями інвестиційної екологічно орієнтованої політики, доцільно, на наш погляд, створити інформаційний банк даних про інвестиційні і комерційні пропозиції у сфері природокористування і охорони навколишнього середовища, а також запроваджувати технології, спрямовані на запобігання забрудненню навколишнього природного середовища.

Впровадження екологічно чистих технологій є найважливішим напрямом державної екологічної політики, яка спрямована на стимулювання природоохоронних заходів. Як наслідок, у багатьох країнах ЄС швидкими темпами росте пропозиція екологічно чистих технологій і продукції. В Україні, як стверджують офіційні джерела [4, с. 163], запровадження новітніх екологічно чистих технологій та поширення найкращого досвіду є дуже повільними. Низькі ціни на енергоресурси, що утримувалися впродовж тривалого часу, а також високий рівень зношеності обладнання призвели до

того, що Україна посідає шосте місце у світі за обсягом споживання газу, перевищуючи у 3-4 рази показники країн Європи. Лише впродовж останніх трьох років в умовах підвищення ціни на газ здійснюють заходи, спрямовані на розвиток джерел відновлюваної та альтернативної енергетики.

З фінансової точки зору активна діяльність господарюючих суб'єктів у сфері охорони навколишнього середовища є важливою не тільки з метою дотримання екологічних нормативів, але і елементом нової маркетингової концепції підприємства. Визначальну роль при цьому відіграють екологічні інвестиції. У вітчизняних працях немає загальноприйнятого визначення, а наводяться різні трактування змісту понять "екологічні інвестиції", "інвестиції природоохоронного призначення", "ресурсозберігаючі інвестиції", "екологічно орієнтовані інвестиції" тощо. Зокрема, А.К. Рябчиков [8], досліджуючи процес фінансування природоохоронних заходів, відзначає деякі його особливості: 1) будучи ресурсом індустріальним, вони зберігають природний ресурс, який має форму грошової оцінки; 2) основою для них є попередження збитку, як різновид економічного ефекту у його специфічному прояві у сфері природокористування.

На наш погляд, найбільш вдалим є визначення Андрєєвої Н.Н. [1, С. 69]: екологічними інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, які вкладаються у господарську діяльність, основною метою яких є запобігання, обмеження, усунення і відновлення забруднень навколишнього природного середовища.

Оскільки жодна сфера суспільної діяльності не може здійснюватися без використання природних ресурсів, то раціоналізація природокористування, безумовно, передбачає, що інвестування повинно здійснюватися у всі галузі економіки. Інвестиційна діяльність екологічної спрямованості є процесом інвестиційного забезпечення інвестиційних проектів, спрямованих на раціональне, невиснажливе, збалансоване, маловідходне використання природних ресурсів під час виробництва продукції, переважне використання вторинних ресурсів (відходів) з метою економії первинних ресурсів, а також скорочення рівня забруднення навколишнього природного середовища відходами антропогенної і техногенної діяльності.

Аналізуючи екологічно орієнтовану інвестиційну діяльність, виділяють декілька напрямів [10]:

1) екологічні інвестиції у виробництво, які спеціалізуються на виготовленні очисного устаткування та переробленні відходів, засобів екологічного контролю і моніторингу, різних видів вимірювальної апаратури тощо;

2) екологічні інвестиції, пов'язані з рециклінговою індустрією. В основі рециклінгу лежить принцип конструювання і виробництва готової продукції, технічних засобів, у т.ч. побутової техніки, з таким розрахунком, щоб, для прикладу, максимальну кількість відпрацьованих деталей можна було використовувати повторно без нанесення шкоди навколишньому природ-

ному середовищу. Особливо популярні принципи рециклювання під час виробництва автомобілів. У деяких передових автомобільних компаніях питома вага деталей, придатних для повторного використання, перевищує 75%. Таким чином, значення рециклінгу полягає у проникненні принципу маловідходності в основне виробництво, а також у процес споживання готової продукції;

3) екологічні інвестиції, пов'язані з використанням у виробництві екологічно чистих продуктів. Це, насамперед, стосується виготовлення продуктів харчування, техніки, продукції легкої промисловості з підвищеними критеріями до екологічної якості;

4) упровадження екологічних інноваційних інвестицій.

Враховуючи гостроту і кризовий характер еколого-економічних явищ, які спостерігаються і в Україні, і за кордоном залучення екологічних інвестицій у вітчизняну економіку може сприяти переорієнтуванню її на екологічно сталий розвиток. За результатами досліджень вчених [7], людська цивілізація може розраховувати на сталий розвиток тільки тоді, якщо зуміє збільшити продуктивність використання природних ресурсів хоча би у чотири рази (у два рази скоротивши обсяги споживання природних ресурсів з одночасним подвійним підвищенням віддачі від їх використання).

Екологічними наслідками незбалансованої політики держави є втрати до 10% щорічного ВВП у вигляді зменшення продуктивності і передчасної втрати основних засобів, природних і людських ресурсів України. Ресурсоємність ВВП України у три рази перевищує світовий рівень [5]. Високий рівень індустріалізації і урбанізації привів до погіршення умов життя, здоров'я населення, підвищення захворюваності, смертності і зниження народжуваності. А це, своєю чергою, робить неможливим досягнення країною високого рівня соціально-економічного розвитку і збереження навколишнього природного середовища.

Безумовно, велике значення для охорони навколишнього природного середовища відіграють капітальні інвестиції та поточні витрати на охорону та раціональне використання природних ресурсів, динаміку яких за напрямами природоохоронної діяльності впродовж останніх років розглянемо у таблицы.

Таким чином, переважну частину капітальних інвестицій та поточних витрат на охорону та раціональне використання природних ресурсів було спрямовано на очищення зворотних вод – 40-47% до загального обсягу, а також на поводження з відходами та охорону атмосферного повітря і клімату – приблизно по 22%.

Таблиця

Динаміка капітальних інвестицій та поточних витрат на охорону та раціональне використання природних ресурсів за напрямами природоохоронної діяльності (млн грн) [3]

Показник	2006	2007	2008	2009
Капітальні інвестиції та поточні витрати – всього	7366,6	9691,0	12176,0	11073,5
У т.ч.				
охорона атмосферного повітря і клімату	1589,3	2521,2	2826,3	2309,0
очищення зворотних вод	3376,0	3904,8	4917,1	5189,0
поводження з відходами	1669,7	2157,2	2738,2	2328,3
захист і реабілітація ґрунту, підземних і поверхневих вод	400,6	615,4	1074,6	641,6
зниження шумового і вібраційного впливу (за винятком заходів для охорони праці)	47,6	76,7	89,6	25,9
збереження біорізноманіття і середовища існування	97,4	139,6	210,4	225,9
Радіаційна безпека (за винятком заходів для запобігання аваріям і катастрофам)	52,3	73,4	82,8	101,9
науково-дослідні роботи природоохоронного спрямування	18,4	38,0	50,6	57,1
інші напрями природоохоронної діяльності	115,3	164,7	186,4	194,8

Основним джерелом фінансування витрат на охорону навколишнього природного середовища є власні кошти підприємств. Так, як свідчать статистичні дані [3], у 2009 р. за рахунок власних коштів підприємств було освоєно 76,5% капітальних інвестицій і 95,8% поточних витрат, а за рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів відповідно 20,5% і 4,1%. Це, з одного боку можна розглядати як реалізація принципу “забруднювач платить”, а з іншого – свідчить про відсутність державної зацікавленості до природоохоронної діяльності як на національному, та і регіональному рівнях.

На думку фахівців, оптимальна частка екологічної складової повинна становити 3-6% ВВП, що притаманно промислово розвиненим країнам. В Україні вона є дуже низькою, що пов’язано з низьким рівнем екологічних платежів, які стягуються з підприємств-забруднювачів. Зарубіжний досвід застосування економічних інструментів у системі охорони навколишнього природного середовища відрізняється від вітчизняного, насамперед, системою стимулювання раціонального використання природних ресурсів. Ця система охоплює податкові знижки з продажу екотехніки (Німеччина, Франція, Японія, США), пільги за умови застосування прискореної амортизації очисного обладнання, субсидії підприємствам і

пільгові кредити на природоохоронне устаткування. Крім цього, у США широко розповсюджені безвідсоткові позики інвестиційних банків для придбання "чистих технологій" під державні гарантії, а також довгострокові позики (до 30 років) обсягом 0,5 млн дол. при 6,65% річних [10].

Такий підхід варто застосувати в Україні з метою створення нового ресурсозберігаючого природохоронного законодавства, яке включає ефективні засоби економічного стимулювання економіки. З огляду на це, можна стверджувати, що інвестиції в основний капітал є ефективнішими, оскільки вони здебільшого спрямовані на зміну технологій і попередження забруднення навколишнього природного середовища. Водночас капітальні інвестиції та поточні витрати на охорону та раціональне використання природних ресурсів спрямовуються, головним чином, на модернізацію очисних споруд і ліквідацію наслідків забруднення.

Отже, сучасна інвестиційна політика, як складова частина соціально-економічної політики, повинна характеризуватися відповідними напрямами, формами, методами, прийомами регулювання соціально-екологічних процесів і повинна визначати природоохоронну діяльність підприємств та еколого-економічний рівень продуктивних сил національної економіки. На сьогодні слід формувати принципово нову інвестиційну політику, виходячи з пріоритетів і соціально-економічних цілей на засадах сталого розвитку.

1. Андреева Н. Н. Экологически ориентированные инвестиции: выбор решений и управление : [Монография] / Н. Н. Андреева. – Одесса : ИПРЭЭИ Украины, 2006. – 536 с. **2.** Иностранные инвестиции в устойчивое развитие будущих поколений // Евразийский юридический журнал. – 2011. – № 2 (33). **3.** Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2009 р. – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2011. – 383 с. **4.** Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2010 р. – К. : Центр екологічної освіти та інформації. – 2011. – 254 с. **5.** Панкратова Е. Н. Анализ взаимосвязи показателей экономического развития (ВВП) и показателей, характеризующих экологическую ситуацию в Украине / Е. Н. Панкратова, А. И. Тищенко // Бізнесінформ. – 2011. – № 9. – С. 82-85. **6.** Проблемы инвестиционного менеджмента в природоохранной деятельности : [Монография] / [Б. В. Буркинский, Н. Г. Ковалева, А. Л. Розмарина и др.]. – Одесса : ИПРЭЭИ НАН Украины, 2001. – 232 с. **7.** Прокопенко О. В. Екологізація інноваційної діяльності: Мотиваційний підхід : [монографія] / О. В. Прокопенко – Суми : ВТД "Университетская книга", 2008. – 392 с. **8.** Рябчиков А. К. Экономика природопользования : [учебное пособие] / А. К. Рябчиков. – М. : Элит-2000, 2003. – 192 с. **9.** Тихонова Т. В. Регулирование экологических затрат – новые точки отсчета / Т. В. Тихонова // Экология промышленного производства. – 2008. – № 1. – С. 33-50. **10.** Федчак О. М. Інвестиційна складова організаційно-фінансового механізму раціонального природокористування та охорони навколишнього природного середовища / О. М. Федчак. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua.

Рецензент: д.е.н., професор Лазаришина І. Д. (НУВГП)